

Miraziz RAUFOV,
Toshkent davlat yuridik universiteti katta o'qituvchisi
E-mail: m.raufov@tsul.uz

TDYU f.f.n., professor G. Gulyamova taqrizi asosida

SINXRON TARJIMADA MUQOBILSIZ BIRLIKLAR TARJIMASI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Аннотация

Mazkur maqolada sinxron tarjimada muqobilsiz birliklarni tarjima qilishda uchraydigan asosiy muammolar va ularni hal qilish bo'yicha samarali strategiyalar tahlil qilinadi. Muqobilsiz birliklar bir tilning madaniy, tarixiy yoki lingvistik xususiyatlariga xos bo'lib, boshqa tilda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti bo'lmagan so'zlar yoki iboralaridir. Tadqiqot davomida kontekstual yondashuv, izohlash va ekvivalent yaratish kabi strategiyalar samaradorligi ko'rsatib beriladi.

Kalit so'zlar: Sinxron tarjima, muqobilsiz birliklar, tarjima strategiyalari, kontekstual yondashuv, izohlash, ekvivalent yaratish.

ПЕРЕВОД БЕЗЭКВИВАЛЕНТНЫХ ЕДИНИЦ ПРИ СИНХРОННОМ ПЕРЕВОДЕ: ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ

Аннотация

В данной статье анализируются основные проблемы перевода безэквивалентных единиц в синхронном переводе и предлагаются эффективные стратегии их решения. Безэквивалентные единицы — это слова или фразы, уникальные для культурных, исторических или лингвистических особенностей языка, не имеющие прямых эквивалентов в других языках. В исследовании подчеркивается эффективность таких стратегий, как контекстуальная адаптация, объяснение и создание эквивалентов.

Ключевые слова: Синхронный перевод, безэквивалентные единицы, стратегии перевода, контекстуальная адаптация, объяснение, создание эквивалентов.

TRANSLATION OF NON-EQUIVALENT UNITS IN SIMULTANEOUS INTERPRETATION: CHALLENGES AND SOLUTIONS

Annotation

This article analyzes the main challenges of translating non-equivalent units in simultaneous interpretation and proposes effective strategies to address them. Non-equivalent units are words or phrases unique to a language's cultural, historical, or linguistic characteristics, lacking direct equivalents in other languages. The study highlights the effectiveness of strategies such as contextual adaptation, explanation, and creating equivalents.

Key words: Simultaneous interpretation, non-equivalent units, translation strategies, contextual adaptation, explanation, creating equivalents.

Kirish. Hozirgi globallashuv davrida turli tillarda so'zlashuvchi xalqlar o'rtasida samarali muloqotni ta'minlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro konferensiyalar, siyosiy uchrashuvlar va madaniy tadbirlarda sinxron tarjima til to'siqlarini yengib o'tishning asosiy vositasi sifatida xizmat qiladi. Sinxron tarjimonlar nafaqat til bilimiga ega bo'lishlari, balki madaniy tafovutlarni chuqur anglashlari, tezkor fikrlash qobiliyatiga ega bo'lishlari va real vaqt rejimida murakkab ma'lumotlarni qayta ishlashlari talab etiladi. Ushbu jarayonning eng murakkab jihatlaridan biri bu muqobilsiz birliklarni tarjima qilishdir.

Muqobilsiz birliklar — bu bir tilning o'ziga xos madaniy, tarixiy yoki lingvistik xususiyatlarini aks ettiruvchi, boshqa tilda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti bo'lmagan so'zlar yoki iboralaridir. Masalan, o'zbek tilidagi "mahalla" so'zi yoki ingliz tilidagi "Thanksgiving" tushunchasi boshqa tillarda to'liq ekvivalentga ega emas. Bunday birliklarni tarjima qilishda tarjimonlar nafaqat lingvistik, balki madaniy tafovutlarni ham hisobga olishlari kerak. Bu esa tarjimonlardan ijodiy yondashuv va yuqori darajadagi moslashuvchanlikni talab qiladi.

Sinxron tarjimada muqobilsiz birliklarni tarjima qilishda uchraydigan asosiy qiyinchiliklar quyidagilardan iborat:

Madaniy tafovutlar: Har bir til o'ziga xos madaniy va tarixiy xususiyatlarga ega bo'lib, bu muqobilsiz birliklarni tarjima qilishni qiyinlashtiradi. Masalan, o'zbek tilidagi "to'y" tushunchasi nafaqat nikoh marosimini, balki kengroq ijtimoiy va madaniy hodisani ifodalaydi.

Lingvistik tafovutlar: Ba'zi tillar o'ziga xos grammatik va semantik xususiyatlarga ega bo'lib, bu tarjima jarayonida qo'shimcha qiyinchiliklar tug'diradi.

Vaqt cheklavlari: Sinxron tarjimada tarjimonlar real vaqt rejimida ishlashlari kerak, bu esa muqobilsiz birliklarni tarjima qilishni yanada murakkablashtiradi.

Sinxron tarjimani xalqaro hamkorlikni rivojlantirishda til va madaniyatlararo muloqotning muhimligini ta'kidlab, tarjimonlarni bu jarayonning asosiy ko'prigi sifatida ko'rishimiz mumkin. Shu sababli sinxron tarjimonlarning muqobilsiz birliklarni tarjima qilishdagi qobiliyatlari xalqaro muloqotning samaradorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu maqolada sinxron tarjimada muqobilsiz birliklarni tarjima qilishda duch kelinadigan muammolarni aniqlash va ularni hal qilish bo'yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqish maqsad qilingan. Tadqiqot quyidagi usullar asosida amalga oshirildi:

Adabiyotlarni tahlil qilish. Tadqiqotning nazariy asoslarini shakllantirish uchun muqobilsiz birliklar va ularni tarjima qilish strategiyalari bo'yicha ilmiy manbalar o'rganildi. Xususan, tarjima nazariyasi va sinxron tarjima bo'yicha yetakchi olimlarning ishlari tahlil qilindi. Bu jarayonda Vinay va Darbelnet [1], Pöschhacker [2], va Moser-Mercer [3] kabi tadqiqotchilarning asarlari asosiy manba sifatida foydalanildi.

Real misollarni tahlil qilish: Sinxron tarjima jarayonida yuzaga kelgan muqobilsiz birliklar va ularning tarjimasi o'rganildi. Misollar xalqaro konferensiyalar va siyosiy nutqlardan, jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkiloti yig'ilishlarida so'zlangan nutqlardan olingan. Ayniqsa, o'zbek va ingliz tillari o'rtasidagi tarjimalar tahlil qilinib, muqobilsiz birliklarni tarjima qilishda qo'llanilgan strategiyalar o'rganildi.

Nazariy va amaliy yondashuvlarni solishtirish: Muqobilsiz birliklarni tarjima qilishda qo'llaniladigan nazariy yondashuvlar va ularning amaliy qo'llanilishi tahlil qilindi. Bu

jarayonda nazariy yondashuvlarning real tarjima jarayonida qanchalik samarali ekanligi baholandi.

Ushbu metodologiya asosida sinxron tarjimada muqobilsiz birliklarni tarjima qilishda qo'llaniladigan samarali strategiyalar aniqlanib, ularning amaliy qo'llanilishi bo'yicha xulosalar chiqarildi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Sinxron tarjimada muqobilsiz birliklarni tarjima qilish masalasi tarjima nazariyasi va amaliyoti bo'yicha ko'plab tadqiqotlarda o'rganilgan. Ushbu bo'limda mavzuga oid asosiy ilmiy manbalar tahlil qilinadi va ularning tadqiqotga qo'shgan hissasi yoritiladi.

Muqobilsiz birliklar tarjima nazariyasida alohida o'rin tutadi. Vinay va Darbelnet [1] o'zlarining "Comparative Stylistics of French and English" asarida muqobilsiz birliklarni tarjima qilishda izohlash va ekvivalent yaratish kabi strategiyalarni taklif qilgan. Ularning fikricha, bunday birliklarni tarjima qilishda tarjimonlar madaniy va lingvistik tafovutlarni hisobga olishlari kerak. Ushbu yondashuv sinxron tarjima jarayonida ham dolzarb hisoblanadi.

Pöchhacker [2] o'zining "Introducing Interpreting Studies" asarida sinxron tarjimonlarning madaniy tafovutlarni yengib o'tishdagi rolini ta'kidlaydi. U madaniy jihatdan xos bo'lgan birliklarni tarjima qilishda kontekstual yondashuvning ahamiyatini alohida qayd etadi.

Moser-Mercer [3] sinxron tarjimonlarning stress ostida ishlash qobiliyatini o'rganib, muqobilsiz birliklarni tarjima qilishda vaqt cheklovlari muhim rol o'ynashini ko'rsatgan.

Cronin [4] o'zining "Translation and Globalization" asarida tarjimonlarni nafaqat lingvistik, balki madaniy ko'priksifatida ham ko'radi. U muqobilsiz birliklarni tarjima qilishda izohlash va madaniy moslashuvning ahamiyatini ta'kidlaydi. Masalan, "mahalla" yoki "sumalak" kabi o'zbek tiliga xos birliklarni tarjima qilishda ularning madaniy ma'nosini izohlash orqali tushuntirish zarurligini qayd etadi.

O'zbek tiliga xos bo'lgan "mahalla", "to'y", "do'ppi" kabi birliklar boshqa tillarda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentga ega emas. Ushbu birliklarni tarjima qilishda madaniy moslashuv va izohlash strategiyalari muhim ahamiyatga ega.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, sinxron tarjimada muqobilsiz birliklarni tarjima qilish masalasi nafaqat lingvistik, balki madaniy va ijtimoiy jihatdan ham muhimdir. Ushbu tadqiqot mavjud nazariy yondashuvlarni amaliy misollar bilan boyitib, sinxron tarjimonlar uchun samarali strategiyalarni taklif etadi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot davomida sinxron tarjimada muqobilsiz birliklarni tarjima qilishda uchraydigan asosiy muammolar va ularni hal qilish uchun qo'llaniladigan strategiyalar tahlil qilindi.

1. Kontekstual yondashuv. Kontekstual yondashuv muqobilsiz birliklarni tarjima qilishda ularning ma'nosini kontekst orqali tushuntirishni nazarda tutadi. Bu usulda so'zning to'g'ridan-to'g'ri tarjimasi berilmaydi, balki uning ma'nosi kontekst orqali ochib beriladi. Masalan,

Manba tilida (o'zbekcha): "Mahalla bizning ijtimoiy hayotimizning markazidir."

Tarjima (inglizcha): "The mahalla is the center of our social life."

Bu yerda "mahalla" so'zi tarjima qilinmaydi, chunki ingliz tilida bu so'zning to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti yo'q. Buning o'rniga, uning ijtimoiy hayotdagi o'rnini kontekst orqali tushuntiriladi. Yana bir misol:

Manba tilida (o'zbekcha): "Navro'z bayrami xalqimizning qadimiy an'alarini aks ettiradi."

Tarjima (inglizcha): "Navruz is a traditional holiday that reflects the ancient customs of our people."

"Navro'z" so'zi tarjima qilinmaydi, lekin uning ma'nosi kontekstual izoh orqali ochib beriladi. Kontekstual yondashuv Pöchhacker [1] tomonidan sinxron tarjimada madaniy tafovutlarni yengib o'tishning samarali usuli sifatida ta'riflangan.

ADABIYOTLAR

1. Vinay, J.-P., and Darbelnet, J., *Comparative Stylistics of French and English: A Methodology for Translation*. Amsterdam, The Netherlands: John Benjamins, 1995.
2. Pöchhacker, F., *Introducing Interpreting Studies*. London, UK: Routledge, 2004.
3. Moser-Mercer, B., "Stress and Interpreting Performance: A Review," *Interpreting*, vol. 10, no. 2, pp. 201–223, 2008.

2. Izohlash. Izohlash strategiyasi muqobilsiz birliklarni tushuntirish orqali tarjima qilishni nazarda tutadi. Bu usulda so'zning ma'nosi batafsil izoh bilan ochib beriladi. Misol uchun:

Manba tilida (o'zbekcha): "Sumalak Navro'z bayramining ajralmas qismidir."

Tarjima (inglizcha): "Sumalak, a traditional Uzbek dish made from wheat sprouts, is an integral part of the Navruz celebration."

Bu yerda "sumalak" so'zi izoh bilan tushuntiriladi, chunki ingliz tilida bu so'zning ekvivalenti yo'q. Yana bir misol:

Manba tilida (o'zbekcha): "Do'ppi o'zbek milliy bosh kiyimidir."

Tarjima (inglizcha): "The doppi, a traditional Uzbek skullcap, is a national headwear."

"Do'ppi" so'zi izoh bilan tarjima qilinadi, bu esa o'quvchiga uning ma'nosini tushunishga yordam beradi. Cronin [2] izohlash strategiyasini madaniy jihatdan xos bo'lgan birliklarni tarjima qilishda muhim vosita sifatida ta'kidlaydi.

3. Ekvivalent yaratish. Ba'zi hollarda tarjimonlar muqobilsiz birliklar uchun yangi ekvivalent yaratadilar. Bu usulda so'zning ma'nosi boshqa tilda mavjud bo'lmagan bo'lsa, tarjimon o'ziga xos ibora yoki atama yaratadi. Misol uchun:

Manba tilida (o'zbekcha): "O'zbekcha osh dunyoga mashhur."

Tarjima (inglizcha): "Uzbek plov is famous worldwide."

Bu yerda "osh" so'zi "plov" deb tarjima qilinadi, chunki bu atama xalqaro miqyosda tanilgan va o'zbek oshxonasini ifodalaydi. Yana bir boshqa misol:

Manba tilida (o'zbekcha): "Askiya xalq og'zaki ijodining noyob namunasi hisoblanadi."

Tarjima (inglizcha): "Askiya, a unique form of Uzbek oral folk art, is a cultural treasure."

"Askiya" so'zi uchun yangi ekvivalent yaratiladi va uning ma'nosi izoh bilan tushuntiriladi. Vinay va Darbelnet [3] tomonidan taklif qilingan ekvivalent yaratish strategiyasi muqobilsiz birliklarni tarjima qilishda keng qo'llaniladi.

4. Modulyatsiya (ma'noni o'zgartirish). Modulyatsiya strategiyasi so'zning ma'nosini yoki nuqtai nazarini o'zgartirish orqali tarjima qilishni nazarda tutadi. Bu usulda so'zning asl ma'nosi saqlanadi, lekin u TL (target language) uchun qulayroq shaklda ifodalanadi. Misol uchun:

Manba tilida (o'zbekcha): "Bu masala juda murakkab."

Tarjima (inglizcha): "This issue is highly complex."

"Juda murakkab" iborasi "highly complex" deb modulyatsiya qilinadi, bu esa ingliz tilida tabiiyroq eshitiladi. Yana bir misol:

Manba tilida (o'zbekcha): "Uning yuragi tog'dek katta."

Tarjima (inglizcha): "He has a heart of gold."

Bu yerda "yuragi tog'dek katta" iborasi ingliz tilidagi ekvivalent metafora bilan modulyatsiya qilinadi. Vinay va Darbelnet [3] modulyatsiyani tarjima jarayonida ma'noni moslashtirishning samarali usuli sifatida ta'riflaydi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot sinxron tarjimada muqobilsiz birliklarni tarjima qilishda duch kelinadigan muammolarni tahlil qilish va ularni hal qilish bo'yicha samarali strategiyalarni aniqlashga qaratildi. Tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, muqobilsiz birliklarni tarjima qilishda asosiy qiyinchiliklar madaniy tafovutlar, lingvistik xususiyatlar va vaqt cheklovlari bilan bog'liq. Ushbu muammolarni yengib o'tish uchun kontekstual yondashuv, izohlash, ekvivalent yaratish va modulyatsiya kabi strategiyalar samarali hisoblanadi.

Ushbu strategiyalar xalqaro muloqotda til to'siqlarini yengib o'tishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari sinxron tarjimonlar uchun amaliy qo'llanma bo'lib xizmat qilishi va tarjima jarayonining sifatini oshirishga yordam berishi mumkin. Kelgusida boshqa tillar o'rtasidagi muqobilsiz birliklarni o'rganish tadqiqot doirasini kengaytirishi mumkin.

-
4. Cronin, M., *Translation and Globalization*. London, UK: Routledge, 2002.
 5. Gile, D., *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*. Amsterdam, The Netherlands: John Benjamins, 1995.
 6. Albl-Mikasa, M., "Cognitive Load in Simultaneous Interpreting," *Interpreting Studies*, vol. 12, no. 3, pp. 203–228, 2013.
 7. Korpai, P., "Emotional Load in Simultaneous Interpreting," *International Journal of Bilingualism*, vol. 20, no. 3, pp. 257–273, 2016.
 8. Lederer, M., *La Traduction Simultanée: Expérience et Théorie*. Paris, France: Minard Lettres Modernes, 1981.
 9. Seleskovitch, D., *Interpreting for International Conferences: Problems of Language and Communication*. Washington, DC: Pen and Booth, 1978.
 10. Gile, D., "The Effort Models in Interpreting Studies," *Interpreting Studies Reader*, vol. 1, pp. 159–176, 2004.